

Kinderen in Nederlandse gezinnen, cijfers en trends

In dit artikel wordt een antwoord gegeven op de vraag: In welke gezinssituaties groeien kinderen in Nederland op en welke trends en ontwikkelingen zijn hierin te onderscheiden sinds de Tweede Wereldoorlog? De onderzoeksresultaten omvatten gegevens over veranderingen in gezinssituaties in de periode van 1947 tot heden, en over de aantallen kinderen die gedurende deze periode in de verschillende situaties opgroeien. De veranderingen in de gezinssituaties waarin kinderen opgroeien blijken te maken te hebben met een drietal aspecten ervan, te weten veranderingen in partnerschap (gehuwd of ongehuwd, hetero- of homoseksueel), in ouderschap (gezinnen met één of twee ouders) en in combinaties van partner- en ouderschap ('oude' of 'nieuwe' stiefgezinnen, ontstaan na overlijden van een ouder respectievelijk na echtscheiding). Ook nu nog groeien de meeste kinderen op bij een gehuwd paar, het traditionele gezin van kort na de oorlog. Door de toenemende arbeidsparticipatie van moeders is dit gezinstype echter voor een belangrijk deel van aard veranderd. Daarnaast groeit een toenemende minderheid van kinderen op bij een samenwonend paar van verschillend of gelijk geslacht. Het aantal kinderen dat in een eenoudergezin opgroeit is sinds 1947 niet sterk toegenomen. De ontwikkeling in het aantal echtscheidingen leidt ertoe dat kinderen steeds vaker worden opgevoed binnen een combinatie van partner- en ouderschap, waarbij hun natuurlijke ouders met nieuwe partners samenwonen. Deze 'nieuwe' stiefgezinnen variëren sterk in samenstelling.

Inleiding

Het Nederlandse gezin is in beweging. Na de Tweede Wereldoorlog overheerste aanvankelijk het traditionele gezinsmodel waarbij de man kostwinner was en de vrouw de zorgtaken voor haar rekening nam. Vanaf het eind van de jaren zestig hebben ontwikkelingen zoals het dalende kindertal, het dalende aantal huwelijkssluitingen, de toename van het aantal ongehuwd samenwonenden en de toename van het aantal echtscheidingen invloed gehad op de omvang en samenstelling van gezinnen. Nieuwe leefvormen zoals het eenoudergezin en het ongehuwd samenwonen namen toe. Er is veel geschreven over veranderingen van gezinnen, maar meestal wordt de rol van kinderen hierin niet duidelijk. Weinig studies gaan in op het aantal kinderen dat bij deze ontwikkelingen is betrokken. Ook valt

op dat er de laatste jaren weinig onderzoek is verricht naar andere gezinstypen dan het traditionele. Vanuit het perspectief van kinderen is deze geringe aandacht tegenstrijdig met de genoemde ontwikkelingen; kinderen maken steeds vaker deel uit van andere gezinsvormen dan het traditionele gezin en vaak wisselen zij op een of meer momenten in hun leven van gezinsvorm.

In dit artikel worden de gezinssituaties waarin kinderen in Nederland opgroeien beschreven vanaf de Tweede Wereldoorlog. Het kind staat hierbij centraal. Bij het begrip gezin is uitgegaan van elke leefeenheid van een of meer volwassenen die de opvoeding van een of meer kinderen verzorgen. Hiermee is aangesloten bij de definitie van het gezin die de regering heeft voorgesteld. Naast het traditionele gezin van vader, moeder en kinderen worden ook stief-, pleeg- en eenoudergezinnen en homoseksuele relaties met kinderen als gezin beschouwd.¹ Deze opvatting wordt door het merendeel van de Nederlanders onderschreven.²

Methode

Om een zo duidelijk mogelijk beeld te verkrijgen van de ontwikkelingen die zich in gezinnen met kinderen hebben voorgedaan en van het aantal kinderen dat bij deze ontwikkelingen is betrokken zijn diverse organisaties benaderd, te weten het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut, het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), het Nederlands Instituut voor Wetenschappelijke Informatiediensten, de Nederlandse Gezinsraad en de Federatie Pleegzorg. Dit leverde veel informatie op, die echter niet altijd bruikbaar was omdat veel studies ingaan op veranderingen van gezinnen, zonder daarbij de positie van kinderen en de aantallen betrokken kinderen te bespreken. De tabellen in dit artikel zijn uiteindelijk samengesteld uit een aantal statistieken van het CBS. De gebruikte statistieken zijn:

1. Volkstellingen van 1947, 1960 en 1971.³⁻⁵
 2. Woningbehoeftenonderzoeken (WBO) van 1981 en 1985.⁶⁻⁷
 3. Register- en Structuurtellingen van 1987-1997.⁸⁻¹¹
- Het CBS hanteert een traditionelere gezinsdefinitie dan de definitie die in dit artikel wordt gebruikt. Hiermee moet rekening worden gehouden bij de gepresenteerde gegevens. In de Registertelling van 1987 beschouwde het CBS elk echtpaar met of zonder ongehuwde kinderen als gezin en verder elke niet met een echtgeno(o)t(e) samenwonende man of vrouw met een of meer ongehuwde kinderen (eenoudergezinnen). Kinderen worden hierbij beschreven als eigen, stief- of geadopteerde zonen en dochters en er geldt geen leeftijdsbeperking.¹² Vanaf het begin van de jaren negentig worden ook samenwonenden met gemeenschappelijke ongehuwde kinderen als gezin gezien.¹³ Verder defini-

Dr. R.A. Hirasings kinder- en jeugdarts, TNO Preventie en Gezondheid, divisie Jeugd, sector Gezondheid(szorg) 0-19 jaar, Postbus 2215, 2301 CE Leiden.

Mevr. K. Boelhouwers socioloog, TNO Preventie en Gezondheid, divisie Jeugd, sector Gezondheid(szorg) 0-19 jaar, Postbus 2215, 2301 CE Leiden.

eert het CBS kinderen als 'ongehuwde kinderen die nog thuis wonen'. Met betrekking tot eenoudergezinnen is het van belang te vermelden dat in de Volkstellingen van 1947, 1960 en 1971 en in de Registertelling van 1987 geen gegevens zijn opgenomen over vaste partnerrelaties. Twee ongehuwd samenwonende personen worden opgevat als twee afzonderlijke personen. Als een van beide kinderen heeft, vormen deze een eenoudergezin met hun eigen ouder.¹² In de Registertelling van 1992 en in de Structuurtellingen worden deze gezinnen als samenwonende gezinnen gezien, mits de man de kinderen heeft erkend.

Resultaten

Alvorens in te gaan op de resultaten over de verschillende gezinssituaties waarin kinderen opgroeien, wordt kort ingegaan op veranderingen in omvang en samenstelling van gezinnen in het algemeen, sinds de Tweede Wereldoorlog.

Omvang en samenstelling van gezinnen

De gemiddelde grootte van paren met en zonder kinderen is vanaf de Tweede Wereldoorlog licht gedaald van 3,8 personen in 1960 naar 3 personen in 1997. Deze daling heeft te maken met de afname van het aantal kinderen per gezin. In 1947 bestond een gezin gemiddeld uit 2 kinderen, in 1985 uit 1,3, en in 1997 uit 1,2. Als paren zonder kinderen buiten beschouwing worden gelaten is deze afname minder uitgesproken (respectievelijk 2,6 kinderen

per gezin in 1947, 1,9 in 1985 en 1,8 in 1997). Het aantal paren zonder kinderen is dan ook gestegen van 23,6 procent in 1947 naar 32,3 procent in 1985 en naar 37,5 procent in 1997.³⁻¹¹

Ook de samenstelling van gezinnen heeft veranderingen ondergaan. In de geraadpleegde statistieken³⁻¹¹ zijn drie gezinsvormen te onderscheiden waarin kinderen opgroeien: echtparen, samenwonende paren en eenoudergezinnen. In tabel 1 is te zien dat echtparen met kinderen nog steeds het grootste aandeel hebben in het totale aantal gezinnen met kinderen. Dit aandeel was in 1947 86,4 procent, in 1971 90,6 procent, waarna het daalde naar 79,6 procent in 1997. Samenwonende paren met kinderen vormen een kleine, maar groeiende minderheid binnen de hele groep gezinnen met kinderen (1,7% in 1992 en 3,4% in 1997). In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, is het percentage eenoudergezinnen in 1997 niet veel hoger dan kort na de Tweede Wereldoorlog (13,6% in 1947 en 17% in 1997). Het is niet vanzelfsprekend dat kinderen opgroeien bij hun gehuwde ouders. Kinderen kunnen worden geboren in een niet-traditioneel gezin, bijvoorbeeld als de ouders niet getrouwd zijn of als deze apart wonen. Ook kan de gezinsvorm waarin kinderen opgroeien veranderen, bijvoorbeeld omdat de ouders scheiden en eventueel hertrouwen. Hierna wordt ingegaan op de aantallen kinderen die bij dit soort ontwikkelingen zijn betrokken.

Tabel 1

Gezinnen met kinderen naar samenstelling in de periode 1947-1997, in aantallen ($\times 1000$) en procenten³⁻¹¹

	1947	1960	1971	1981	1985	1987	1992	1996	1997
Echtparen	1468,1 86,4%	1796,3 90,0%	2106,2 90,6%	2213,1 87,8%	2151,3 85,1%	2130,6 83,9%	2064,3 82,4%	1988,9 80,3%	1964,6 79,6%
Samenwonende paren	—	—	—	24,7 1,0%	41,8 1,7%	—	43,0 1,7%	74,8 3,0%	84,5 3,4%
Eenoudergezinnen	231,2 13,6%	198,9 10,0%	219,3 9,4%	333,9 11,2%	409,0 13,2%	397,6 16,1%	414,3 15,9%	418,7 16,7%	— 17,0%
Waarvan moedergezinnen	170,8 10,0%	157,5 7,9%	179,4 7,7%	245,2 9,7%	285,0 11,3%	331,3 13,0%	336,6 13,5%	352,3 14,2%	356,6 14,5%
Waarvan vadergezinnen	60,4 3,6%	41,5 2,1%	39,8 1,7%	38,7 1,5%	48,9 1,0%	77,7 3,1%	61,0 2,4%	62,0 2,5%	62,1 2,5%

Tabel 2

Kinderen naar gezinsvorm in de periode 1947-1997, in aantallen en procenten^{3-5, 7-11}

	1947	1960	1971	1985	1987	1992	1996	1997
Aantal kinderen bij echtparen $\times 1000$	3946,2	4684,2	4919,1	4230,8	4143,0	3928,2	3800,7	3763,8
In procenten van het totale aantal kinderen in gezinnen	88,9	92,5	92,5	87,5	86,8	85,5	83,5	82,9
Aantal kinderen bij samenwonende paren $\times 1000$	—	—	—	—	—	66,6	121,1	136,2
In procenten van het totale aantal kinderen in gezinnen	—	—	—	—	—	1,5	2,7	3,0
Aantal kinderen in eenoudergezinnen $\times 1000$	490,0	377,1	398,0	606,1	632,3	596,9	631,0	639,6
In procenten van het totale aantal kinderen in gezinnen	11,1	7,5	7,5	12,5	13,2	13,0	13,8	14,1

Tabel 3

Kinderen (0-18 jaar) in instellingen en tehuizen in de periode 1947-1996, in aantallen en procenten^{7-9, 26-29}

	1947	1960	1971	1987	1992	1995	1996
Totaal aantal kinderen in instellingen en tehuizen	53340	63039	67020	36100	17500	16200	16600
Waarvan meisjes	23397	22788	18398	11400	7100	6700	6800
Waarvan jongens	29943	40251	31865	24700	10400	9500	9800
In procenten van het totale aantal 0- tot 19-jarigen	1,5	1,4	1,4	0,9	0,5	0,3	0,4

Gezinnen met een echtpaar

In tabel 2 zijn gegevens^{3,5,7-11} over kinderen bij echtparen weergegeven. Het percentage kinderen dat bij een echtpaar opgroeit daalt sedert 1971, maar vormt nog steeds een grote meerderheid. In 1971 groeide 92,5 van de kinderen op bij een echtpaar; het percentage daalde naar 82,9 in 1997. Een belangrijke verandering binnen het traditionele gezinstype vormt de toenemende arbeidsparticipatie van moeders (1970 9%, 1995 55%). In het begin van de jaren negentig is het traditionele gezin met het klassieke kostwinnerschap een minderheidsvariant geworden, het einde van een tijdperk.¹⁴

Gezinnen met een samenwonend paar

Vanaf het begin van de jaren zeventig werd samenwonen populair en gezinnen met een samenwonend paar komen steeds meer voor (tabel 1). Tegelijk met de toename van het ongehuwd samenwonen stijgt ook het aantal kinderen dat wordt geboren bij een samenwonend paar. Er is een duidelijke toename van het aantal kinderen bij ongehuwd samenwonenden van 66 600 (1,5%) in 1992 naar 136 200 (3,0%) in 1997 (tabel 2). Een aantal kinderen groeit op bij samenwonenden van gelijk geslacht. Het aantal samenwonende paren met een homoseksuele relatie wordt geschat op 21 300, waarvan 2 000 paren een of meer kinderen hebben. Deze laatste groep omvat vooral vrouwen.¹⁵

Eenoudergezinnen

Eenoudergezinnen bestaan uit een vader of moeder die met een of meer ongehuwde kinderen een gezin vormt. Ze ontstaan door het overlijden van een ouder of door echtscheiding, maar kinderen kunnen ook geboren worden in een eenoudergezin, bijvoorbeeld bij een buitenechtelijke geboorte. Het percentage kinderen dat eind jaren negentig in een eenoudergezin opgroeit is niet veel hoger dan in de jaren kort na de Tweede Wereldoorlog (tabel 2). In 1947 groeide 11,1 procent van de kinderen op in eenoudergezinnen; in 1971 zakte dit percentage naar 7,5, waarna het weer steeg tot 14,1 in 1997. Er zijn meer moeder- dan vadergezinnen, en dit verschil is sinds 1947 groter geworden. Er is een verandering opgetreden in de wijze van ontstaan van eenoudergezinnen; ze ontstaan steeds vaker door echtscheiding. Het aantal kinderen dat een echtscheiding van de ouders meemaakt is door de jaren heen gestaag opgelopen. Vanaf 1990 lag het aantal kinderen van 0 tot 18 jaar dat een echtscheiding van de ouders meemaakte op ongeveer 25 000 per jaar, en vanaf 1994 op ongeveer 29 000 per jaar.¹⁶

Stief-, pleeg-, en adoptiegezinnen

In 1995 waren er 58 000 stiefgezinnen; dat is 3 procent van het totale aantal gezinnen met kinderen. Het gaat hierbij om ongeveer 110 000 kinderen.¹⁷ Een stiefgezin ontstaat door de komst van een man of vrouw in een gezin, waarin de moeder of vader door overlijden of echtscheiding niet meer aanwezig is. Vanaf de jaren zeventig is het, gezien de daling van het sterftecijfer en de stijging van het echtscheidingscijfer, nuttig een onderscheid te maken tussen 'oude' en 'nieuwe' stiefgezinnen. 'Oude' stiefgezinnen ontstaan na het overlijden van een van de ouders, terwijl 'nieuwe' stiefgezinnen worden gevormd na een scheiding van de ouders. Momenteel bestaat ongeveer driekwart van de stiefgezinnen uit gescheiden ouders die met een nieuwe partner een gezin vormen. De meeste hiervan zijn stiefvadergezinnen: een stiefvader en een moeder met haar kinderen. Slechts 8 procent is een stiefmoedergezin, dat wil zeggen een stiefmoeder en een vader met zijn kinderen. In 15 procent van de gezinnen wonen er kinderen van beide partners in het stiefgezin.¹⁸ In een pleeggezin wordt een kind meestal tijdelijk opgenomen. Volgens gegevens van de Federatie Pleegzorg woonden in 1997 naar schatting 14 000 kinderen in pleeggezinnen. Terwijl er in dat jaar 2 730 nieuwe pleegkinderen werden geplaatst, was er een tekort aan ongeveer 3 000 pleeggezinnen. De kinderen die door een dergelijk tekort niet kunnen worden geplaatst blijven in de slechte situatie thuis, gaan naar een tehuis waar ze eigenlijk niet horen of zwerven van crisisadres naar crisisadres.

In adoptiegezinnen worden kinderen definitief opgenomen; adoptieouders zijn de wettelijke ouders van een kind. In 1993 groeiden in Nederland naar schatting 10 000 kinderen tussen 0 en 18 jaar in een adoptiegezin op.¹⁹ Vanaf de aanneming van de adoptiewet in 1956 tot het begin van de jaren zeventig werden er voornamelijk Nederlandse kinderen geadopteerd. De adoptie van buitenlandse kinderen kwam op gang nadat hiervoor per 1 maart 1974 een regeling van kracht werd. Sinds die tijd is de adoptie van Nederlandse kinderen afgenomen; twee van de drie adoptiekinderen komt uit het buitenland.²⁰ Bij adoptie van Nederlandse kinderen gaat het tegenwoordig meestal om stiefouderadoptie, die sinds 1979 mogelijk is. Sinds eind jaren tachtig daalt ook het aantal adopties van buitenlandse kinderen. In 1988 werden er nog 1 277 kinderen geadopteerd, in 1996 nog maar 708.²¹⁻²⁵

Institutionele gezinnen

Een aantal kinderen wordt niet in een gezin opgevoed, maar in een instelling of tehuis, door professioneel opgeleide mensen. Tabel 3 geeft een over-

zicht van de aantallen kinderen in instellingen en tehuizen vanaf 1947,^{3-5, 26-29} waarbij opvalt dat deze afnemen. In 1947 zat 1,5 procent van de 0- tot 19-jarigen in een instelling of tehuis, in 1987 0,9 procent en in 1996 nog maar 0,4 procent. Daarnaast valt op dat er meer jongens dan meisjes in instellingen en tehuizen opgroeien.

Discussie

Met dit onderzoek is getracht inzicht te krijgen in de gezinssituaties waarin kinderen opgroeien vanaf de Tweede Wereldoorlog, en de veranderingen hierin. In de jaren zestig en begin jaren zeventig overheerste het traditionele gezinstype, bestaande uit een echtpaar met kinderen; 92,5 procent van alle kinderen in gezinnen groeide op binnen dit type gezin. Van de overige kinderen in gezinnen groeide 7,5 procent op in eenoudergezinnen, meestal ontstaan door het overlijden van een van de ouders. Na de jaren zeventig ontstonden vele andere leefvormen. Er ontstonden veranderingen en variaties in partnerschap (gehuwd en ongehuwd, hetero- en homoseksueel), in ouderschap (een- en paarouderschap) en in combinaties van partner- en ouderschap.³⁰ Op basis van deze driedeling wordt hierna ingegaan op veranderingen in gezinssituaties waarin kinderen opgroeien.

Veranderingen in partnerschap

Vanaf de jaren zeventig kregen kinderen te maken met veranderingen binnen het partnerschap. In 1997 groeiden de meeste kinderen nog steeds bij hun gehuwde ouders op, maar in toenemende mate wonen kinderen bij samenwonende ouders (82,9% respectievelijk 3% van het totale aantal kinderen in gezinnen). Het komt steeds vaker voor dat kinderen opgroeien bij homoseksuele ouders. Veronderstelde negatieve effecten hiervan zijn beschreven in de literatuur, bijvoorbeeld op de seksuele identiteit van deze kinderen en op hun sociale relatie met andere kinderen en hun persoonlijkheidsontwikkeling in het algemeen, doordat ze zich niet met het ontbrekende geslacht kunnen identificeren. Tot op heden is geen van deze veronderstellingen door onderzoek bevestigd.¹⁴

Veranderingen in ouderschap

Er zijn twee vormen van ouderschap: een- en paarouderschap. In de aantallen kinderen die bij één respectievelijk twee ouders opgroeien is niet veel veranderd. In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht leven tegenwoordig niet veel meer kinderen in een eenoudergezin dan kort na de Tweede Wereldoorlog. In 1947 groeiden 490 907 kinderen in eenoudergezinnen op en in 1997 639 600 (11,1% respectievelijk 14,1% van het totale aantal kinderen in gezinnen).

Met de toename van het aantal echtscheidingen en de afname van het aantal ouders dat sterft is de ontstaanswijze van eenoudergezinnen wel veranderd. Sinds 1994 maken jaarlijks ongeveer 29 000 kinderen een echtscheiding mee. Doordat eenoudergezinnen steeds vaker ontstaan als gevolg van echtscheiding, stijgt het aantal kinderen dat gedurende een periode van het leven bij één ouder opgroeit. Omdat ouders na een echtscheiding echter vaak met een nieuwe partner gaan samenwonen, zal

het aantal eenoudergezinnen in de toekomst niet verder stijgen.

Kinderen worden met andere problemen geconfronteerd als hun ouders scheiden, dan wanneer een ouder overlijdt. Het rouwproces dat kinderen bij een echtscheiding doormaken is in het algemeen gecompliceerder dan dat bij het overlijden van een ouder, omdat een scheiding geleidelijk verloopt en nooit definitief is. De situatie na een echtscheiding is voor een kind verwarrender dan die na het overlijden van een van de ouders.³¹

Een laatste onderwerp in relatie tot ouderschap is het *kunstmatige of vervangende ouderschap* in de vorm van kunstmatige bevruchting of adoptie. Steeds meer vrouwen maken gebruik van kunstmatige bevruchtingstechnieken. Ongeveer 1 procent van de kinderen wordt in Nederland geboren na in-vitrofertilisatie (IVF) en elk jaar worden enkele honderden kinderen geadopteerd. Jaarlijks krijgen 2 000 à 3 000 kinderen te maken met kunstmatig of vervangend ouderschap. Mogelijke, in de literatuur genoemde, effecten hiervan voor de ouder-kindrelatie en de opvoeding zijn: overbeschermend gedrag naar het kind of teleurstelling over het ouderschap door te hoge verwachtingen (bij adoptiekinderen is de kans op deze effecten nog groter, omdat deze vaak al vele problemen hebben meegemaakt); verder zou de identiteitsontwikkeling van kinderen die hun verwekkers niet kennen en geen contact met hen hebben, gevaar lopen.¹⁴

Veranderingen in combinaties van partner- en ouderschap

Hiervoor kwam al aan de orde dat steeds meer kinderen te maken krijgen met echtscheiding van hun ouders, terwijl deze daarna vaak met een nieuwe partner gaan samenwonen. Hierdoor groeien steeds meer kinderen op in zogenaamde 'nieuwe' stiefgezinnen. Vroeger ontstonden stiefgezinnen hoofdzakelijk als een nieuwe partner (stiefouder) in een gezin kwam waar een van de ouders was overleden ('oude' stiefgezinnen). In de 'nieuwe' stiefgezinnen gelden andere regels dan in de 'oude', omdat de niet in het gezin levende biologische ouder een belangrijke rol blijft spelen in het leven van een kind.³² In 1997 telde Nederland ongeveer 150 000 'nieuwe' stiefgezinnen. Kinderen krijgen steeds meer te maken met verschillende combinaties van partner- en ouderschap.

Conclusie

De veranderingen in gezinssituaties waarin kinderen opgroeien sinds de Tweede Wereldoorlog hebben te maken met veranderingen in partnerschap (gehuwd of ongehuwd, hetero- of homoseksueel), in ouderschap (een- of paarouderschap) en met het ontstaan van verschillende combinaties van partner- en ouderschap (stiefgezinnen). De meeste kinderen groeien op bij echtparen, maar een toenemende minderheid van kinderen groeit op bij samenwonende paren van verschillend of gelijk geslacht. Het aantal kinderen dat in een eenoudergezin opgroeit is sinds de naoorlogse jaren niet sterk toegenomen. De ontwikkeling in het aantal echtscheidingen leidt tot een groeiend aantal combinaties van partner- en ouderschap. Na echtscheiding gaan ouders vaak met hun kinderen met een nieuwe partner samenwonen.

Steeds meer kinderen groeien op in deze 'nieuwe' stiefgezinnen, die in samenstelling sterk variëren.

Literatuur

1. Nimwegen N van, Beets G. (red). Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 1997. Den Haag: NIDI rapport no. 50, 1997.
2. Avort A van der, Cuyvers P, Hoog K de. Het Nederlandse gezinsleven aan het einde van de twintigste eeuw: een survey-onderzoek onder Nederlandse ouders in het kader van het Internationale Jaar van het Gezin. Den Haag: Nederlandse Gezinsraad, 1996.
3. Centraal Bureau voor de Statistiek. 12e Volkstelling annex woningtelling 31 mei 1947. Den Haag: Staatsdrukkerij en -uitgeverij, Utrecht: De Haan, 1949-1954.
4. Centraal Bureau voor de Statistiek. 13e Algemene Volkstelling 31 mei 1960. Zeist: De Haan, 1963-1972.
5. Centraal Bureau voor de Statistiek. 14e Algemene Volkstelling annex woningtelling 28 februari 1971. Den Haag: Staatsuitgeverij, 1981-1983.
6. Centraal Bureau voor de Statistiek. Huishoudens 1981, sociaal-demografische cijfers. Den Haag: Staatsuitgeverij, 1984.
7. Centraal Bureau voor de Statistiek. Huishoudens 1985, sociaal-demografische cijfers. Den Haag: Staatsuitgeverij, 1988.
8. Centraal Bureau voor de Statistiek. Personen en gezinnen per gemeente, 1 januari 1987. In: Maandstatistiek van de bevolking 1988;36(2):36-51.
9. Centraal Bureau voor de Statistiek. Gezinnen en personen per provincie, 1 januari 1992. In: Maandstatistiek van de bevolking 1993;41(8):64-75.
10. Centraal Bureau voor de Statistiek. Personen en gezinnen per gemeente, 1 januari 1996. In: Maandstatistiek van de bevolking 1996;44(10):31-47.
11. Centraal Bureau voor de Statistiek. Personen en gezinnen per provincie, 1 januari 1997. In: Maandstatistiek van de bevolking 1998;46(3):55-65.
12. Faessen WBM., Prins CJM. Gezinnen en niet in gezinsverband levende personen in Nederland, 1 januari 1987. In: Maandstatistiek van de bevolking, 1988;36(3):12-22.
13. Heijdt J van der, Prins CJM. Registertelling 1 januari 1992. Belangrijkste uitkomsten. In: Maandstatistiek van de bevolking 1993;41(6):21-31.
14. Praag CS van, Niphuis-Nell M. (red). Het gezinsrapport. Een verkennende studie naar het gezin in een veranderende samenleving. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau, 1997.
15. Groes MM. Samenwoners van gelijk geslacht. In: Maandstatistiek van de bevolking 1996;44(10):24-6.
16. Graaf A de. De invloed van echtscheiding van de ouders op relaties van jongeren. In: Maandstatistiek van de bevolking 1996;44(8):7-17.
17. Niphuis-Nell M. Veranderingen in de primaire leefstijl. Sociale atlas van de vrouw deel 4. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau, 1997.
18. Spruijt E (red). Leven in een stiefgezin. Amersfoort: Uitgeverij Giordano Bruno, 1988.
19. Peeters J, Woldringh C. Leefsituatie van kinderen tot 12 jaar in Nederland. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen van de Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993.
20. Bronsema H, Moors H. Adoptie in Nederland. In: Demos, 1992;8(10):78-80.
21. Huls FWM. Aantal geadopteerde kinderen stijgt weer. In: Maandstatistiek van de bevolking 1987;35(10):5.
22. Centraal Bureau voor de Statistiek. Adoptie. In: Kwartaalbericht-rechtsbescherming en veiligheid 1991;3(3):52.
23. Centraal Bureau voor de Statistiek. Adoptie. In: Kwartaalbericht-rechtsbescherming en veiligheid 1994;5(2):86.
24. Centraal Bureau voor de Statistiek. Vijfennegentig jaren statistiek in tijdreeksen 1899-1994. Den Haag: Staatsdrukkerij en uitgeverij 1994.
25. Centraal Bureau voor de Statistiek. Adoptie. In: Kwartaalbericht-rechtsbescherming en veiligheid 1997;8(2):74.
26. Stadt H. van de, Bieseman L.J. De institutionele bevolking: omvang en ontwikkeling. In: Maandstatistiek van de bevolking 1990;38(9):26-9.
27. Eijkenhout MP, Bieseman L.J. De bevolking in institutionele huishoudens, 1 januari 1992. In: Maandstatistiek van de bevolking 1993;41(11):23-6.
28. Huis LT van. Institutionele Huishoudens, 1 januari 1995. In: Maandstatistiek van de bevolking 1996;44(9):6-8.
29. Centraal Bureau voor de Statistiek. Bevolking in institutionele huishoudens, 1 januari 1996. In: Maandstatistiek van de bevolking 1997;45(8):25.
30. Jansen HAM. Hoe anders zijn 'andere leefvormen'? Grondslagen voor een rationeel beleid ten aanzien van de verscheidenheid in primaire relatievormen. Gezin 1992;4(3/4):220-32.
31. Buunk B. Andere leefvormen. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1982.
32. Noort S. Gezin '97. In: Ouders van nu, 14 mei 1997.